

Tietoyhteiskunta hallinnon tutkimuksessa

Viime vuosien aikana, uuden vuosituhannen kynnyksellä, on eri tahoilla ja eri yhteyksissä puhuttu paljon tietoyhteiskunnasta ja sen muotoutumisesta.¹ Käydyssä keskustelussa huomiota on kiinnitetty modernin länsimaisen yhteiskunnan nopeaan muutokseen. Tätä muutosta on verrattu vuosisadan alun ja vaihteen suureen yhteiskunnalliseen murrokseen, teolliseen vallankumoukseen. Meneillään oleva tietoyhteiskunnan muutosmurros onkin nähty yhteiskuntakehityksen kolmanneksi suureksi aalloksi, uudeksi teolliseksi vallankumoukseksi, joka edetessään muuttaa monin tavoin meille tutuksi tulleen yhteiskunnan perusrakenteita, ajattelutapoja, arvoja ja asetelmia. Samalla se kyseenalaistaa tapaa tai tapoja, joilla liike-elämän yritykset, julkiset viranomaiset, virastot, yksiköt ja laitokset toimivat.

Hallinnon tutkimus -lehden tämän numeron teemana on *"Tietoyhteiskunta: uuden vuosituhannen haasteet julkiselle hallinnolle, organisaatioille ja johtamiselle"*. Teemanumeron on koontanut ja toimittanut Matti Mälkiä.

TIETOYHTEISKUNTA: MITÄ SE ON?

Vaikka tietoyhteiskunnasta puhutaankin paljon, tietoyhteiskunnan käsite on edelleenkin monin tavoin epäselvä. Mitään yleisesti hyväksyttyä määritelmää käsitteen sisällöstä ei alan kirjallisuudesta voida poimia (ks. tarkemmin esim. Mälkiä 1998). Karkeasti ottaen voidaan kuitenkin sanoa, että tietoyhteiskunnan kehityksen taustalla on kolme toisiinsa läheisesti kytkeytyvää yleistä kehityslinjaa. Yhteen kietoutuneena nämä kolme kehityslinjaa muodostavat kokonaisuuden, jota voidaan perustellusti nimittää tietoyhteiskunta-kehitykseksi. (Jäsennyksestä tarkemmin ks. erit. Mälkiä 2000; vrt. Karppi & Mälkiä 1999 ja Mälkiä 1998)

Tietoyhteiskunnan kehityksen ensimmäisen keskeisen ytimen muodostaa **tiedon yhteiskunnallisen roolin muutos**. Kehityksen myötä tieto, tiedon muodostus, muokkaus, jalostus ja välitys ovat kohonneet yhä keskeisimmiksi yhteiskunnan kehitystä ohjaaviksi voimiksi. Kehityksen myötä tietotyön asema ja merkitys on vahvistunut ja tiedosta on tullut yhä keskeisempi kaupan ja vaihdon kohde. Samalla tiedon tuotantoon, jalostukseen ja välitykseen liittyvät prosessit ovat tulleet yhteiskunnan kehitykselle yhä keskeisemmiksi ydinprosesseiksi. Tiedosta on tullut työvoimaan ja pääomaan rinnastuva tuotannontekijä. Tästä näkökulmasta tietoyhteiskunta nähdään ennen kaikkea tiedon, tietämyksen ja/tai asiantuntemuksen sekä tiedollisen työn eli tiedon kokoamisen, jäsentämisen, valikoinnin, syntetisoinnin ja jakamisen yhteiskuntana.

Tietoyhteiskunnan kehityksen toisen keskeisen ytimen muodostaa **tieto- ja viestintäteknologian jatkuva ja nopea kehittyminen**. Tiedon tallennuk-

¹ Hyvän yleiskuvan aihepiiriin keskustelusta saa esim. tutustumalla teoksiin Dordrich & Wang 1993; Martin 1995; Webster 1995; Castells 1996-1998.

sen, muokkauksen, jäsentelyn ja välityksen tekniset välineet — kuten tietokoneet, tietokoneohjelmat ja tietoliikenneverkot — ovat jatkuvasti kehittyneet. Samalla niitä on alettu hyödyntää yhä uusilla ja uusilla toimialoilla ja tehtävissä. Kehityksen seurauksena yhteiskunta on teknistynyt ja tietokoneistunut. Tietokoneiden rinnalle ovat kohonneet tietoliikenneverkot. Lisäksi uusi teknologia on alkanut konvergoitua perinteisiin medioihin synnyttäen kokonaan uusia viestinnän ja vuorovaikutuksen teknisiä välineitä ja muotoja. Tästä näkökulmasta tietoyhteiskunta nähdään ennen kaikkea tietokoneiden, digitaalisten viestimien sekä tietoliikenneverkkojen, kuten internet-verkon yhteiskuntana.

Tietoyhteiskunnan kehittymisen kolmannen keskeisen ytimen muodostaa **työn uusien, joustavien organisoitapojen esiinnousu ja leviäminen**. Tietotyön määrän kasvaessa, väestön koulutustason jatkuvasti kohotessa sekä tieto- ja viestintäteknologian kehittyessä yhteiskunnan eri alueilla ja tahoilla on alettu korostaa yhä enemmän tiedon tuotannolle ja välittämiselle ominaisten, joustavuutta, verkostomaisuutta ja vuorovaikutuksellisuutta painottavien sosiaalisen vuorovaikutuksen ja yhteistyön organisoitapojen merkitystä. Kehityksen seurauksena sosiaalisen yhteistyön ja vuorovaikutuksen rakenteet ovat muuttuneet yhä enemmän paikallisen päätöksenteon merkitystä, päätösvallan hajautusta ja toimijoiden autonomisuutta korostavaan suuntaan. Samalla on yhä voimaperäisemmin alettu puhua itseohjautuvista ja oppivista organisaatioista, tiimityöstä ja sen kehittämistä sekä henkilöstöstä organisaation keskeisenä voimavarana ja pääomana. Tästä näkökulmasta tietoyhteiskunta nähdään ennen kaikkea oppivien organisaatioiden, desentralisoitujen rakenteiden, vuorovaikutteisuuden ja läheisyyden sekä keksimistä ja oivaltamista korostavien toimintatapojen yhteiskuntana.

Tarkasteltaessa tietoyhteiskuntaa kokonaisuutena ovat nämä kaikki kolme näkökulmaa yhtäläillä tärkeitä. Mitään niistä ei saa sivuuttaa, sillä tietoyhteiskunnan moniulotteinen luonne ja merkitys voidaan oivaltaa vain silloin kun kehitystä — sen syitä ja seurauksia sekä sen esille nostamia haasteita, uhkia ja mahdollisuuksia — tarkastellaan tasapainoisesti näiden kaikkien kolmen näkökulman kannalta. Mitä nämä muutokset täsmällisemmin ilmaistuna ovat ja miten ne vaikuttavat eri organisaatioiden toimintaan on tärkeä tietoyhteiskuntatutkimuksen tutkimuskohde.

TUTKIMUSHAASTEITA HALLINNON TUTKIMUKSELLE

Tietoyhteiskuntaan ja/tai sen kehitykseen liittyvät tutkimukset eivät suomalaisessa hallinnon tutkimuksessa ole vielä nousseet kovinkaan vahvasti esille. Tietoyhteiskuntaan liittyviä teemoja (vrt. edellinen jäsenitys) on toki käsitelty paljonkin, mutta yhteys eri teemoja yhdistävään yleiseen keskusteluun ja tähän kytkeytyvään tutkimukseen — siis tietoyhteiskuntatutkimukseen — on kirjoituksissa jäänyt yleensä vielä varsin hataraksi. Siksi on helppo sanoa, että tietoyhteiskuntakehityksen syiden ja seurausten, haasteiden, uhkien ja mahdollisuuksien tutkimus on kiistattomasti haaste suomalaiselle hallinnon tutkimukselle. Tätä asiaa ei tule kuitenkaan ottaa itsestäänselvyytenä.

Kuten jo edellä on tuotu esille, monissa organisaatioissa tietoyhteiskunnan murros uudistaa voimakkaasti organisaatioiden rakenteita ja toimintaa. Toisaalta on olemassa kuitenkin myös monia organisaatioita, joissa tietoyhteiskuntakehityksellä on vain vähäisiä vaikutuksia organisaation toimintaan, esim. henkilön työhön.

Jotta ymmärtäisimme paremmin tietoyhteiskunnan erilaisia, usein ristiriitaisia haasteita, uhkia ja mahdollisuuksia, meidän on analysoitava tietoyhteiskunnan kehitystä. Kun uutta tietoa ja teknologiaa otetaan käyttöön, monissa organisaatioissa joudutaan samalla pohtimaan usein uudesta näkökulmasta sitä, mikä on organisaation perustehtävä ja toiminta-ajatus. Ketä organisaatio palvelee ja miten? Missä määrin uuden tiedon ja teknologian avaamia uusia toimintamahdollisuuksia on syytä myös hyödyntää? Esimerkkinä voidaan mainita vaikkapa poliisihallinto (ks. Mälkiä 2000, luku 3.3.3), jossa uuden valvontakameroiden kehittyminen mahdollistaa toisaalta aiempaa tehokkaamman liikennevalvonnan ja turvallisuuspalvelun. Toisaalta liian pitkälle vietyinä sama teknologia mahdollistaa kansalaisten yhä tiukemman autoritäärin valvonnan ja tarkkailun. Onko siis uuden valvontateknologian käyttöönotossa vaarana se, että kansalaisia palvelevasta poliisitoiminnasta ajaudutaankin yhä vahvemmin kansalaisten toimintaa valvovaan suuntaan? Entä miten kansalaiset hyväksyisivät tällaisen kehityksen?

Kuten edellä hahmotellut esimerkit antavat ymmärtää tietoyhteiskunnan tutkimuskenttä on hallinnon tutkimukselle valtava. Kustakin esille nousevasta teemasta voisi hyvinkin kirjoittaa lukuisia oppikirjoja ja tutkimuksia. Esim. sähköiset palvelut ovat konkreettinen esimerkki tietoyhteiskunnan vaikutuksista palvelutuotantoon, mm. asiakastyön kannalta. Siksi siitä on tehty paljon tutkimusta myös julkisella sektorilla. Toisaalta sähköisen asiointin ja palvelutuotannon mahdollisuudet ovat vielä paljolti tuntemattomia. Tämä tekee asian tutkimuksenkin kannalta mielenkiintoiseksi ja tärkeäksi. Jos esimerkiksi yritysten palveluita tuotetaan maailmanlaajuisesti, tietoverkoissa, miksei samoin perustein voisi olla enemmän myös kansainvälisiä julkisia palveluita? Valmius kyseenalaistaa nykyiset ajattelu- ja toimintatavat sekä kyky etsiä ja löytää niille muita vaihtoehtoja ovat tietoyhteiskuntatutkimuksen eräitä keskeisiä vahvuuksia.

Kyseenalaistavasta luonteesta huolimatta hyppy tietoyhteiskuntaan ei ole hyppy tuntemattomaan. Tietoyhteiskunta ei tee nykyistä hallintotieteellistä tietämystä tarpeettomaksi. Itse asiassa siirtyminen tietoyhteiskuntaan paljastaa osaltaan organisaatio- ja johtamistietämyksen universaalin ja muuttumattoman luonteen. Työnjaon, seurannan, suunnittelun tai vaikkapa henkilöstöjohtamisen kysymykset ovat erityisen ajankohtaisia juuri pitkälti viedyissä, informaatioteknologiaa soveltavissa tai kehittäväissä organisaatioissa. Uusi toimintaympäristö asettaa tietenkin omat vaatimuksensa. Korkean teknologian organisaatiossa osaaminen ja kyky luoda uutta ovat keskeisiä elementtejä. Organisaation arvo ei välttämättä riipu koneista ja sijoitetuista pääomista vaan ihmisistä ja ideoista. Johtaminen, joka tukee osaamisen hyväksikäyttöä ja ideoiden keksimistä ja soveltamista, on merkittävä tiedollinen pääoma organisaatioiden kannalta.

Myös tietoyhteiskunnan kulttuuriset vaikutukset ovat mielenkiintoisia. Esi-merkiksi kehitys informaatioteknologian alueella on osoittanut, että yritysten pörssi-arvo ei ole suoranaisesti aina yhteydessä markkinatilanteeseen tai yrityksen tämän hetkiseen kannattavuuteen. Olennaisempaa on tulevaisuuden-usko. Jos yrityksen imagoon ja kulttuuriin sisältyy luja usko tulevaisuuteen, voidaan tällä hetkellä kannattamatontakin yritystä pitää arvokkaana. Lähtökohtaa voisimme soveltaa myös julkisiin organisaatioihin: Voisiko myös niiden arvo olla niiden kyvyssä luoda tulevaisuuden uskoa sekä tätä kautta yrittämisen halua ja tekemisen kulttuuria yhteiskuntaan? Entä onko meillä tällaisia julkisia organisaatioita?

Koska tieto on voimavara, tulee hallinnon tutkimuksen ja työyhteisöjen välisen vuorovaikutuksen olla entistä tiiviimpää. Tietoyhteiskunta on vahvasti juuri muutosten yhteiskunta. Hallinnon tutkimuksella täytyy olla herkkyyttä ja muutoskykyä uusille tilanteille.

Olettamuksemme tietoyhteiskunnan ja hallinnon tutkimuksen suhteesta ovat siis seuraavat: Hallinnon tutkimuksen näkökulmasta tietoyhteiskunnan vaikutuksia organisaatioissa ei tule pitää itsestäänselvyytenä. Tärkeään on hahmottaa tapauskohtaisesti ne alueet, joissa muutoksia tapahtuu. Tietoyhteiskunnan kehitykseen sisältyy paljon ennakoimattomia ja tuntemattomia elementtejä, jotka ovat samalla haaste hallinnon tutkimukselle. Korostamme myös perustiedon merkitystä. Tietoyhteiskunnan kysymysten hahmottaminen perustietämyksen perusteella ei kuitenkaan tarkoita muuttumattomuutta vaan tutkimuksella tulee olla herkkyyttä uusille ongelmille. Hallinnon tutkimusta tarvitaan muun muassa osaamisen vahvistamiseen ja uusia ideoita kehittävien toimintamallien tukemiseen sekä uuden kulttuurin hahmottamiseen.

Jotta hallinnon tutkimus olisi yhä kehityksen pääomaa, tulee tietoyhteiskunnan kysymysten haasteisiin tarttua ja nähdä ne tieteenalan tiedonmuodostuksen syvenemisen mahdollisuutena. Vaatimus on suuri. Sen edessä myös hallinnon tutkimus tarvitsee tulevaisuuden uskoa, kyseenalaistavaa ajattelua ja jatkuvasti uusia ideoita

ERIKOISNUMERON ARTIKKELIT JA TAVOITTEET

Käsillä olevalla erikoisnumerolla pyritään omalta osaltaan vastaamaan edellä kuvattuihin haasteisiin. Erikoisnumeron tavoitteena on nostaa esille ja vahvistaa suomalaista tietoyhteiskuntatutkimusta sekä tuoda sitä entistä enemmän myös suomalaisen hallinnon tutkimuksen kentälle.

Erikoisnumeroon on valittu kuusi artikkelia ja neljä keskustelukirjoitusta. Nämä 10 kirjoitusta edustavat erilaisia ajattelutapoja, tieteenaloja, tutkimus-aiheita, kirjoitustyyliä ja taustoja. Valitut artikkelit eivät missään nimessä kata kaikkia tietoyhteiskuntatutkimuksen alueita. Lähinnä ne antavat ajattelun aihetta ja virikkeitä alan aihepiiristä kiinnostuneille lukijoille ja hallinnon tutkijoille.

Kirjoitukset on lehteen valittu siten, että mukana on sekä kansallisia että kansainvälisiä, sekä julkisiin että ei-julkisiin organisaatioihin liittyviä teemoja ja kirjoituksia. Tavoitteena on, että yhdessä eri kirjoitukset muodostavat toisi-

aan täydentävän ja syventävän kokonaisuuden, joka antaa läpileikkauksen ja uusia ideoita kaikille alan tutkimuksesta kiinnostuneille. Se missä määrin tässä tavoitteessa on onnistuttu jää lukijoiden arvioitavaksi.

Matti Mälkiä ja Jari Stenvall

LÄHTEET

- Castells, Manuel (1996-1998): *The Information Age: Economy, Society and Culture*. Vols. 1-3. London: Blackwell.
- Dordick, Herbert S. & Wang, Georgette (1993): *The Information Society. A Retrospective View*. Newbury Park: SAGE.
- Karppi, Ilari & Mälkiä, Matti (1999): Local Partnership for Prosperity and Welfare. Shaping Localities in the Global Information Society. Teoksessa Tiihonen, Paula (Ed.): *Politics & Internet. 2nd International Congress. Report on Politics & Internet Congress*. Helsinki: The Finnish Parliament, Committee for the Future. p. 143-150.
- Martin, William J. (1995): *The Global Information Society*. London: Aslib.
- Mälkiä, Matti (1998): Speaking about Information Society: Problems from Conceptual and Terminological Perspective. paper presented at the 14th World Congress of Sociology, July 26th - August 1st, 1998, Montréal, Canada, RC 35, Session 5 (Rhetoric's and Politics of the Information Society). Tarkoitettu julkaistavaksi teoksessa Mälkiä, Matti (Ed.): *Rhetoric's and Politics of the Information Society*. Käsikirjoitus.
- Mälkiä, Matti (2000): Julkinen hallinto, kansalaiset ja poliisi. Tietoyhteiskunnan haasteet poliisihallinnolle. Teoksessa Vuorensyrjä, Matti & Savolainen, Reijo (toim.): *Tieto ja tietoyhteiskunta*. Helsinki: Gaudeamus. Luku 3.3. Ilmestyy huhtikuussa 2000.
- Webster, Frank (1995). *Theories of the Information Society*. London: Routledge.